



Efni: Umsögn um frumvarp til laga um opinberan stuðning við vísindi og nýsköpun.

Frá Lífvísindasetri Háskóla Íslands

Ráðherra háskóla-, iðnaðar og nýsköpunar hefur lagt fram frumvarp um endurskoðun á tilhögun stuðnings hins opinbera við vísindi og nýsköpun. Frumvarpið felur fyrst og fremst í sér sameiningu sjóða sem styrkja vísinda- og fræðastörf auk innviðauppbýggingu annars vegar í Vísindasjóði og nýsköpun hins vegar í Nýsköpunarsjóði, sem og að stofna sérstakan Áherslusjóð. Auk þess tekur frumvarpið á hlutverki Rannís og uppfærir lögin og aðlagar að núverandi starfsemi og hlutverki stofnunarinnar.

Frumvarpið felur í sér ákveðnar kerfisbreytingar, og í því eru nokkur atriði sem Lífvísindasetur vill vekja sérstaklega athygli á.

Í greinargerð með frumvarpi er gert ráð fyrir að sameining muni einfalda kerfið, en ekki er rökstutt á hvaða hátt það myndi gerast, þ.e. hvernig umsýslan myndi minnka við sameiningu. Felst einföldun í fækkun styrkttegunda eða á að fækka skilafrestum umsókna í vísindasjóði á Íslandi? Í greinargerð með frumvarpi er jafnframt gert ráð fyrir að sameining sjóða skili sér í fjárhagslegum sparnaði, en þó fylgir ekki kostnaðargreining á því hver sparnaðurinn yrði og með hvaða hætti nákvæmlega hann næðist. Enn fremur er órökstutt í greinargerð með hvaða hætti ráðherra sér fyrir sér að sameining sjóðanna myndi efla stuðningskerfi við vísindi og þar með efla samkeppnishæfi Íslands. Ýjað er að því að hagræðing af sameiningu myndi skila sér í sparnaði sem þá rynni í eflingu sjóðina. Það þarf þó að fara varlega til þess að sparnaðurinn bitni ekki á gæðum umsýslu, þótt breytingar geti oft verið af hinu góða þarf að gera þær með varúð. Við myndum því vilja sjá betri greiningu, útlistun og rökstuðning á því nákvæmlega hvernig sameining muni leiða af sér einföldun sem ekki fækkar tækifærum, sparnað sem ekki rýrir stoðþjónustu og hvaða rök hnígi að því að sameinaðir sjóðir skili sér raunverulega í eflingu við stuðningskerfi vísinda og auki í reynd bolmagn kerfisins.

Sem dæmi má nefna að stoðþjónusta við Rannsóknasjóð hefur ekki náð að mæta þörfum vísindasamfélagsins á Íslandi, til dæmis þar sem einungis er einn umsóknarfrestur í sjóðinn á ári. Þetta hefur m.a. valdið því að sá tími sem líður frá umsóknarfresti fram að styrkveitingu er mjög langur, mun lengri t.d. en við umsóknir í Horizon Europe sem er að jafnaði 3-5 mánuðir. Umsóknarfrestur er rétt fyrir sumarfrí, um miðjan júní og beðið er eftir afgreiðslu fjárlaga og loka jólafrís áður en úthlutað er. Það er mjög óheppilegt fyrir vísindafólk að þurfa að bíða svo lengi eftir endurgjöf á sín verkefni, og það er mikill óveigjanleiki falinn í því að hafa einungis einn frest, alltaf á sama tíma árs. Þetta skapar kerfisbundinn aðstöðumun milli umsækjenda. Það er því von okkar að með einföldun á kerfinu myndi skapast svigrúm til þess að fjölga frestum í sjóðinn og gera endurgjöf skilvirkari, til dæmis með því að gefa umsækjendum færi á að svara gagnrýni áður en lokaákvörðun um styrkveitingu er tekin.

Greinargerðin með frumvarpinu tekur ekki til þátta eins og þessara, og því erfitt að sjá fyrir sér hver ætlun löggjafans er með þessari lagasetningu.

Við fögnum því að Hagnýt rannsóknaverkefni muni með þessari lagasetningu heyra undir Vísindasjóð. Við vonum að það stuðli að því að fagleg umgjörð og endurgjöf verkefna verði enn öflugri en áður og að verkefnin fari í alþjóðlega rýni. Við fögnum því jafnframt að Vísindasjóður verði „bottom up“ sjóður eins og Rannsóknasjóður og Innviðasjóður eru nú og að „top down“ verkefni, þ.e. áhersluverkefni stjórnvalda, verði fjármögnuð áfram í sérstökum sjóði, þ.e. Áherslusjóði. Einnig teljum við það til bóta að samfjármögnun erlendra verkefna muni tilheyra Áherslusjóði þar sem hart hefur verið þrýst á Rannsóknasjóð undanfarin ár að fjölga þeim verkefnum sem hann á að fjármagna gegnum m.a. samfjármögnun Evrópuverkefna. Það má ekki bitna á fjármögnun innlendra verkefna að íslenskir vísindamenn séu farsælir í Evrópusamstarfi.

Við teljum að fara þurfi mjög varlega í sakirnar við að sameina aftur verkefni Innviðasjóðs og Rannsóknasjóðs undir eina stjórn. Verði þeir sameinaðir þarf sterkari umgjörð í kringum innviðaverkefnin en þá sem í frumvarpinu er lýst. Verkefni Innviðasjóðs eru ærin og umtalsverð vinna falin í yfirferð umsókna og stefnumótun.

Það er mjög mikilvægt að umgjörð um uppbyggingu innviða haldi áfram að eflast. Það er okkar mat að fyrsta vegvísaáætlunin hafi gefið góða raun, að hún hafi aukið vísindasamstarf og eflt vísindainnviði til muna. Það er því mikið í húfi að halda áfram á sömu braut að efla faglega umgjörð um innviðauppbýggingu vísinda á Íslandi. Núverandi vegvísaáætlun er á fyrstu stigum mótnar og þarf mjög þetta eftirfylgni þannig að hún nái að vaxa og eflast. Hér mætti sjá fyrir sér að fagleg umgjörð yrði eflað til muna með því að setja umsóknir í aljóðlega rýni. Hjá nágrannaþjóðum okkar tíðkast t.d. að skipa fagråd um rýni umsókna skipað erlendum sérfræðingum sem komið hafa að innviðauppbýggingu þar sem hún hefur tekist sem best auk fólks sem hefur reynslu af kerfinu á hverjum stað. Fleiri hlutir gætu komið til þannig að gæði kerfisins myndu eflast enn frekar. Það er þó hætt við því að ef verkefni stjórnar Vísindasjóðs verði of mörg og fari bæði í að móta nýja umgjörð um fjármögnun vísindaverkefna, sem og vísindainnviða að ekki náist nægjanlegur slagkraftur um bæði verkefnin. Ef Innviðasjóður mun ekki lengur starfa undir sjálfstæðri stjórn þarf að tryggja á einhvern annan hátt að gæði vegvísa, bæði umsókna sem og rýniferils og úthlutana haldi áfram að aukast.

Jafnframt þarf að treysta enn frekar umsýslu í kringum vegvísa og fjármögnun innviða þannig að umsóknarfrestir um vegvísaáætlun séu auglýstir sérstaklega og með mun lengri fyrirvara en áður. Vegvísaáætlun er ætlað að auka samstarf um vísindainnviði á Íslandi og því þarf langan aðdraganda að slíkum umsóknum til að fá alla aðila að borðinu. Við leggjum því til að frestur til að auglýsa endurnýjun vegvísaáætlana verði ekki styttri en sex mánuðir. Af ofangreindu má leiða að mögulega sé ótímabært að lögfesta vegvísaáætlun, heldur þurfi meiri tíma til að móta áætlunina og setja henni enn faglegri og metnaðarfullri umgjörð en nú er raunin.

Jafnframt vörum við við því sem frumvarpið virðast kveða á um, að ekki verði lengur unnt að leggja fram sérstakar tækjakaupa- og innviðaumsóknir utan vegvísa, og að þannig fjármögnun verði einungis fundinn farvegur innan verkefnastyrkja. Það var lykilatriði við fyrstu vegvísaáætlunina 2021 að u.þ.b. 20% af fjármagni til innviðauppbýggingar yrði utan vegvísa og var gert að finnskri fyrirmynd. Það gefur þann sveigjanleika sem til þarf í kerfinu því ekki rúmast allir innviðir eða tæki á vegvísunum, og fjármögnun þeirra er mögulega of kostnaðarsöm til að unnt sé að fjármagna þá á verkefnastyrkum. Skv. núverandi reglum Rannsóknasjóðs má sækja um tæki að verðmæti allt að 3ja milljóna sem hluta af verkefnisstyrkjum, en til dæmis í okkar fagi eru það einungis smátæki sem falla í þennan verðflokk. Ef fjármögnun innviða á verkefnisstyrkjum yrði rýmkuð er hætt við því að styrkupp hæðir verkefnisstyrkja dygðu ekki til og erfitt yrði að skrifa sannfærandi umsóknir sem bæði fjármagna tækja-/innviðafjárfestingu, sem og framkvæmd umræddra verkefna. Auk þess má benda á að þótt innviðir sem sótt er um falli ekki undir ákveðna vegvísa geta þeir þó verið nauðsynlegir fleiri en einu

rannsóknaverkefni. Það er því lykilatriði að áfram verði í boði umsóknir um fjármögnun tækja utan vegvísa, án þess að þeir tilheyri beint ákveðnum verkefnaumsóknum.

Að ofansögðu teljum við þó ýmsa kosti mögulega við að sameina Innviða- og Rannsóknasjóð. Við teljum að það sé mjög mikilvægt að innviðauppbygging sé í takti við þau verkefni sem fjármögnuð eru og að jafnframt fari fram öflug umræða um það hvers konar verkefni falli undir innviðaumsóknir annars vegar eða verkefnaumsóknir hins vegar. Með því að hafa sömu stjórn yfir bæði innviðaaætlun sem og styrkjum til vísindaverkefna teljum við skapa tækifæri til samþættingar og samtvinnun og eflingar á gæðum.

Mikilvægt er að með fjölbreyttara tilnefningarferli stjórnarmanna þeirra sjóða sem verða til með þessu frumvarpi sé gætt að faglegri hæfni stjórnarmanna sem í frumvarpinu er mjög óljós. Sem dæmi má nefna er að enginn stjórnarmaður í Nýsköpunarsjóðs yrði á vegum háskólanna þrátt fyrir að Nýsköpunarsjóði námsmanna sé ætlað að verða hluti af sjóðnum. Auk þess eru allir stjórnarmenn Áherslusjóðsins tilnefndir af ráðherrum sem getur rýrt trúverðugleika sjóðsins. Það verður að vera hafið yfir allan vafa að styrkveitingar úr sjóðnum séu einungis á faglegum forsendum. Við viljum því leggja áherslu á að mikilvægt sé að hafa faglegt og opið ferli í kringum skipun stjórnarmanna, t.d. með því að þeim aðilum sem tilnefna í stjórnir sé gert að hafa opið tilnefningarferli. Mikilvægt er að efla gæði tilnefninga og auka traust og gagnsæi við skipun stjórna sjóðanna.

Í anda trausts og gagnsæis vörum við jafnframt við þeirri tilhögun sem stungið er upp á í frumvarpinu að stjórnir sjóðanna skipi fagráðin sem meta umsóknir í sjóðina. Mikilvægt er að hafið sé yfir allan vafa að ekki sé samráð á milli stjórnar sem ákvarðar hvaða verkefni skulu styrkt að gefinni röðun fagráða og svo vinnu fagráðanna sjálfra sem bera ábyrgð á faglegri rýni og forgangsroðun umsókna. Við leggjum til að t.d. Vísinda- og nýsköpunarráð tilnefni fagráð án aðkomu stjórna sjóðanna og leggjum til að það ferli verði auk þess opið á svipaðan hátt og tillaga okkar um tilnefningu stjórnarmanna lýsir.

Í greinargerð með frumvarpi er þeim sveigjanleika sem stjórn Vísindasjóðs er ætlað lýst m.a. í eftirfarandi texta:

Mælt er til að stjórn sjóðsins hafi stefnu ráðherranefndar um vísindi og nýsköpun að leiðarljósi við útfærslu auglýsinga og sýni frumkvæði að breytingu áherslna eftir þörfum íslensks vísindasamfélags. Dæmi um slíkt væru breytingar á styrkflokkum á milli ára en einnig stærð styrkja, en þar gæti sjóðurinn til dæmis auglýst eitt árið eftir stórum verkefnum sem nýttu stóran hluta fjármagns sjóðsins og afgangi yrði úthlutað til nýliðunarverkefna doktorsnema og nýdoktora. Árið eftir gæti svo sjóðurinn auglýst eftir smærri verkefnastyrkjum að mestu.

Við vörum mjög við þessari hugsun. Hætt er við því að vinnubrögð eins og þau sem stungið er upp á í þessum texta séu til þess fallin að riðla algerlega gæðum og fyrirsjáanleika í íslensku vísindastarfi. Við vonum að löggjafinn sé ekki raunverulega að hvetja stjórn Vísindasjóðs til að sveiflast svo mjög milli ára í fjárupphæðum styrkja og gerð styrktegunda. Slíkur ófyrirsjáanleiki mun einungis grafa undan íslensku vísindastarfi.

Við fögnum þeirri áherslu á nýliðun sem lögfest yrði með frumvarpinu. Sá hópur vísindamanna sem niðurskurður í vísindafjármögnun bitnar harðast á eru ungir vísindamenn sem eru að hefja sitt akademíska sjálfstæði. Við viljum því benda á að inn í íslenska vísindafjármögnun vantar styrki sem sérstaklega eru ætlaðir þessum hópi vísindafólks, en það yrði vissulega á færi stjórnar Vísindasjóðs að skilgreina slíka styrki.

Nú þegar ætlunin er að færa Nýsköpunarsjóð námsmanna undir Nýsköpunarsjóð er mikilvægt að standa vörð um hlutverk sjóðsins sem er ekki ætlað vera hagnaðardrifinn, heldur fela í sér hagnýtt rannsóknarverkefni með ýmsum hætti. Þannig hafa þessi verkefni þjónað ýmis konar hagnýtingu innan

háskólanna og hjá ríkisstofnunum ekki síður en hjá atvinnulífinu. Því er varhugavert að í stjórn sjóðsins sé ekki að finna fulltrúa háskólanna.

Við fögnum því að með þessu frumvarpi eigi að skýra hlutverk Rannís með uppfærðri lagasetningu. Við leggjum þó til að ekki verði einungis skipaður framkvæmdastjóri Rannís heldur verði stofnuninni skipuð stjórn sem sér um stefnumótun og aðhald við starf Rannís og leitar við það vítt til þekkingarsamfélagsins. Við leggjum því til að hag-aðilar eins og Vísinda- og nýsköpunarráð, samstarfsvettvangur háskólanna sem og samtök einkafyrirtækja geti tilnefnt einstaklinga í stjórn Rannís auk ráðherra. Þannig myndi samvinna Rannís við þekkingarsamfélagið og breytilegar þarfir þess vonandi eflast og dafna.

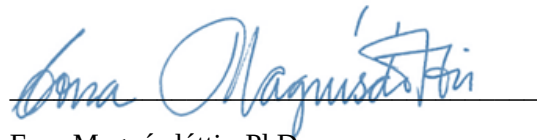
Loks verður að taka það fram að vanfjármögnun íslensks vísindastarfs er það umfangsmikil að fleira þarf að koma til en hægræðing á naumum fjárveitingum til að efla slagkraft þess og alþjóðlegt samkeppnishæfi. Til þess að lögin skili raunverulega tilætluðum árangri við að efla samkeppnishæfi þurfa þau að koma hönd í hönd við verulega aukna fjármögnun. Vegna niðurskurðar í Rannsóknasjóð, aukinnar verðbólgu og launaskriðs hefur raunvirði sjóðsins rýrnað verulega og er nú í sambærilegu andvirði og var rétt eftir fjármálahrún. Slíkur niðurskurður dregur hratt úr bolmagni íslensks vísindasamfélags til að halda uppi gæðum. Hætt er við því að vitsmunaflotti verði hraður eftir því sem niðurskurðurinn raungerist á næstu árum í sífellt fækkandi og smærri verkefnum. Þessa þróun verður að stöðva. Þegar gefið var í fjármögnun sjóðsins 2016 var það með þeim fyrirheitum að það væri einungis fyrsta skrefið í eflingu til lengri tíma, sem síðan raungerðist ekki. Sjóðurinn hefur því rýrnað nokkuð stöðugt að andvirði síðan 2016, fyrir utan tímabundna aukningu vegna heimsfaraldurs sem hefur gengið að hluta til baka. Árangurshlutfall í sjóðinn stefnir í að vera á pari við stífustu Evrópusjóðina, og það gefur auga leið að árangur íslenskra vísindamanna verði lakari á alþjóðavettvangi ef lítill er heimanmundurinn. Við bendum því á að það þarf að tvöfalda fjármögnun sjóðanna hið minnsta einungis til að halda í horfinu. Ef stjórnvöldum er raunverulega alvara með því að auka samkeppnishæfi íslensks vísindasamfélags og tryggja nýliðun þarf að fjármagna kerfið til jafns við það sem gengur og gerist í nágrannalöndunum sem við keppum við um alþjóðlega styrki. Tvöföldun væri því einungis byrjunin á slíkri vegferð. Þannig yrði fjármögnun Vísindasjóðs að vera sjö milljarðar á fjárlögum miðað við verðlag 2024 hið minnsta.

Við bendum einnig á að í öllum nágrannalöndum okkar eru starfræktir sérstakir heilbrigðisvísindasjóðir. Þetta er meðal annars vegna þess að heilbrigðisvísindi eru kostnaðarsöm og mannaflafrek. Á móti kemur að verðmæti þeirra fyrir samfélagið eru ótvíræð. Það má meðal annars sjá af því öflugra líftæknihverfi sem hefur sprottið upp á Íslandi vegna þess styrks sem býr í íslenskum líf- og heilbrigðisvísindum. Einnig felst í góðri fjármögnun heilbrigðisvísinda aðdráttarafl sem margar þjóðir nota til að laða að sér hæfileikafólk til starfa innan heilbrigðiskerfisins, en mönnun þess er stór áskorun á Íslandi í dag. Þannig skýtur skökku við að það eigi fækka vísindasjóðum á Íslandi frekar en að fylgja nágrannabjóðum sem hafa margar í meira en hálfa öld starfrækt sína heilbrigðisvísindasjóði. Nefna má Medical Research Council (MRC) í Bretlandi, National Institutes of Health (NIH) í Bandaríkjunum, og sambærilega fjármögnun á Norðurlöndunum og í Frakklandi. Slíkur sjóður myndi gera íslenskum vísindamönnum kleift að stunda mun öflugri rannsóknir í heilbrigðisvísindum sem krefjast ekki einungis mikils mannafla heldur einnig kostnaðarsamrar umgjarðar eins og tilraunadýra og dýrs efniviðar til að prófa flókna lífvísindalega ferla. Mjög hröð þróun hefur orðið í lífvísindum undanfarna áratugi, en ábatinn af þeim er jafnframt mikill fyrir samfélagið. Með fjármögnun heilbrigðisvísinda fæst dýrmæt þekkingarsköpun en jafnframt þjálfun mjög öflugra sérfræðinga til að taka þátt í íslensku atvinnulífi í lyfja-, líftækni- og heilbrigðistæknigeiranum.

Slíkur sjóður þyrfti að vera fjármagnaður á pari við núverandi Rannsóknasjóð þegar endanlegri fjármögnun yrði náð, slík er fjárþörfin í íslenskum lífvísindum ef við berum okkur saman við þær þjóðir sem við keppum við á alþjóðavettvangi. Við leggjum því til að meðfram sameiningu Rannsókn- og Innviðasjóðs verði settur á fót Heilbrigðisvísindasjóður í samvinnu við heilbrigðisráðuneytið og yrði fjármagnaður á pari við núverandi fjármögnun Rannsóknasjóðs.

Yfirbyggingu slíks sjóðs mætti samnýta með Vísindasjóði. Fjárfesting í Heilbrigðisvísindasjóði myndi fljótt skila sér til baka til íslensks samfélags, t.d með auknum gæðum í heilbrigðiskerfinu, aukinni þjálfun sérfræðinga til starfa í líftækni- og lyfjaiðnaði auk þeirra framfara sem hljóta af rannsóknum á sviði heilbrigðisvísinda.

Með vinsemd og virðingu, fyrir hönd stjórnar og félaga í Lífvísindasetri,



Erna Magnúsdóttir, PhD

Stjórnarformaður Lífvísindaseturs
Háskóla Íslands
Læknagarði, Vatnsmýrarvegi 16
101 Reykjavík
netfang: erna@hi.is
www.lifvisindi.hi.is
<https://www.facebook.com/lifvisindi>